

Проблеми законодавчого регулювання боротьби зі злочинністю

Вступ. Нова Конституція України закріпила не лише основні засади державного і суспільного устрою в нашій країні, але й стала політико-правовою базою для подальшої розбудови правової системи в Україні. На сьогодні ця система складається із законів та підзаконних актів, якими регулюються різноманітні суспільні відносини¹.

Конституція України законодавчо закріпила в якості основного напрямку розвитку політичної системи суспільства подальший розвиток демократії, включаючи зміцнення правової основи державного і суспільного життя. Конституція містить розгорнуті і чіткі вказівки з питань законності, що обумовлюють необхідність систематичної боротьби зі злочинністю, здійснюючи її на міцній законодавчій основі.

Для вирішення практичних і теоретичних питань законодавчого регулювання боротьби зі злочинністю важливе значення мають взаємозв'язок і взаємозалежність правових норм, ступінь цієї залежності та межі взаємодії між ними. У вирішенні соціальних завдань законодавчого регулювання суспільних відносин взаємозв'язок між нормами права, за загальним правилом, багатозначний. Ця багатозначність дає можливість пошуку нових аспектів дослідження закономірностей розвитку законодавства та оптимальних шляхів його подальшого вдосконалення.

Загальне завдання правового регулювання в Україні вирішується в цілому правом, а точніше державно-правовою формою його прояву – законодавством. Основну увагу юридичної науки в сучасній Україні спрямовано на вивчення права, його системи і галузей. Віддаючи належне важливості вивчення права, необхідно підкреслити, що джерелом права є законодавство, що розвиток права відбувається через прийняття, зміни, доповнення, відміну конкретних норм, які містяться в конкретних нормативних актах, що право реалізується шляхом застосування конкретних приписів, закріплених в конкретних нормативних актах.

На тому ступені, в якому відрізняються між собою право і законодавство, відрізняються і їх системи, закономірності конструювання і функціонування. В рамках системи права і системи законодавства системні зв'язки правових норм між собою не співпадають. Наприклад, коли суду необхідно застосувати правову норму, він шукає її не в галузі права, а в законодавчому акті; коли життя ставить перед законодавцем нові питання правового регулювання, він вирішує їх не в рамках системи права, а в рамках системи законодавства, і лише тим самим – в рамках системи права.

Тому головним у пошуку шляхів удосконалення законодавства є перш за все дослідження самого законодавства. Цим зовсім не виключається необхідність дослідження права, однак у даному аспекті це дослідження набуває похідний характер.²

¹ Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. Київ, 2001. - С.5.

² Про різні форми взаємозв'язку та взаємозалежності в праві писали В.Б. Авер'янов, М.С. Алексєєв, Г.А. Ахмедов, М.І. Блум, Я.М. Браїнін, Б.О. Галкін, К.Ф. Гуценко, В.П. Казимирчук, А.Г. Кулик, В.М. Кудрявцев, П.С. Матишевський, В.Ф. Погорілко, М.М. Полянський, І.С. Самощенко, В.І. Семчик, О.І. Шинальський, Ю.С. Шемшученко, А.С. Шляпочников та інші російські та українські вчені. Розглядаючи системи права і законодавства в різних аспектах, усі дослідники одностайні в тому, що взаємна обумовленість норм права та їх взаємодія є важливими елементами основи всієї правотворчої та правозастосовної діяльності. До висновків про необхідність виділення комплексів галузей законодавства

Про явища взаємозв'язку і взаємозалежності частіше йде мова стосовно норм права, галузей права і законодавства, співвідношення матеріального і процесуального права, систем права і законодавства в цілому. Менше приділяється уваги проблемі комплексного, міжгалузевого правового регулювання суспільних відносин. А між іншим вичерпне вирішення майже будь-якої правової ситуації, як правило, вимагає одночасного чи послідовного застосування норм не однієї галузі, а двох і більше галузей законодавства, перш за все суміжних. До висновків про необхідність виділення комплексів галузей законодавства приводить, зокрема, порівняльний метод вивчення законодавства, значення якого показали О.О. Тіллі і Г.В. Швеков.

З більшим чи меншим ступенем наближення в якості комплексів за подібністю виконуваних ними соціальних завдань можуть бути згруповані майже всі галузі законодавства. Одним із таких комплексів є *комплекс галузевого законодавства щодо боротьби зі злочинністю*.

Для правового регулювання боротьби зі злочинністю характерною є перевага законодавчих, а не пізнавальних нормативних актів. Законодавство щодо боротьби зі злочинністю – це законодавство в його вузькому, а не в широкому розумінні. Дана обставина сприяє найбільш чіткому виявленню закономірностей комплексного законодавчого регулювання. В свою чергу виявлення цих закономірностей повинно сприяти подальшому вдосконаленню правотворчої та застосовної діяльності на такій гострій ділянці державного і соціального будівництва, як забезпечення додержання правопорядку і боротьби зі злочинністю.

У побудові правової держави розвиток демократії і зміцнення законності нерозривно пов'язані між собою. Важливою ознакою є те, що продовження сучасного періоду розвитку і вдосконалення законодавства співпало з прийняттям нового Кримінального кодексу України. Це сприяло розвитку демократії, розширенню сфери законодавчого регулювання, посиленню уваги з боку держави щодо неухильного додержання законності.

Зі свого боку законодавство не лише закріплює успіхи демократії, але й створює міцну правову базу для подальшого розвитку і вдосконалення демократичних форм та інститутів.

Головні напрями законодавчого регулювання боротьби зі злочинністю. Відношення суспільства до злочинності і його здібність боротися з нею виражаються в різноманітних формах діяльності державного апарату та засобів боротьби, які ним вживаються. В даному випадку нас цікавить такий засіб цієї боротьби, як законодавство, як основна юридична база, як правовий фундамент ведення боротьби зі злочинністю.

Розвиток і вдосконалення законодавства щодо боротьби зі злочинністю становить предмет постійної турботи держави. Законодавство щодо боротьби зі злочинністю відноситься до тієї частини законодавства, яка частіше інших піддається змінам. Кожний випадок такої зміни становить собою результат постійного пошуку найкращих правових засобів боротьби з анти суспільними, злочинними проявами. Одним із результатів такого пошуку є прийняття нового Кримінального кодексу України. Основним джерелом шляхів удосконалення закону є практика його застосування та результати її дослідження правовою наукою.

Сучасний стан законодавства України щодо боротьби зі злочинністю характеризується високим ступенем його розвитку. За темпами нормотворення наша держава вийшла на рівень західноєвропейських країн. Цей нормотворчий процес розвивається головним чином у двох напрямках:

приводить, зокрема, порівняльний метод вивчення законодавства, значення якого показали О.О. Тіллі і Г.В. Швеков.

а) створення чітко відпрацьованого законодавства як необхідної умови правильного розвитку суспільного організму;

б) застосування широких заходів щодо посилення боротьби зі злочинами та іншими анти суспільними проявами.

Вище відмічалось, що боротьба зі злочинністю в Україні має під собою міцну законодавчу базу. В період розбудови державно-правової системи, в русі курсу на всебічний розвиток демократії і законності держава вживає рішучі кроки щодо оновлення та удосконалення законодавства з питань боротьби зі злочинністю. З цією метою розроблені і прийняті Верховною Радою України законодавчі акти, які до теперішнього часу охоплюють усі аспекти правового регулювання боротьби зі злочинністю.

Зазнав змін і доповнень Кримінально-процесуальний Кодекс України, введений в дію з 1 квітня 1961 року. За цей час до нього було внесено близько семидесяти змін. В теперішній час на розгляді у Верховній Раді України знаходиться новий КПК України, підготовлений у відповідності з вимогами нової Конституції України, прийнятої в 1996 році.

В Україні як правовій державі була здійснена реформа кримінального законодавства, яка знайшла своє відображення в Кримінальному кодексі України, прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року. В даному кодексі втіленні гуманітарні та демократичні принципи, закладені в Конституції України, концепція прав людини та досягнення сучасної вітчизняної і зарубіжної науки кримінального права.

Проголошення України незалежною державою у серпні 1991 року поряд з іншими проблемами поставило на прядок денний питання щодо реформування і кримінально-виконавчої системи держави.

Державна політика України в галузі виконання кримінальних покарань зорієнтована на пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими та загальновизнаних норм міжнародного права над нормами національного законодавства. Дані принципи були закладені ще на початковому етапі становлення незалежності України і закріплені в найважливіших, історичних документах загальнодержавного значення – Декларації про державний суверенітет України, Конституції України 1996 року, а також Виправно-трудовому кодексі України, виданому із усіма змінами та доповненнями станом на 10 листопада 2002 року.

Таким чином, в історії законодавства України повністю сформулювалися три самостійні галузі законодавства, кожна із яких регулює певну частину питань боротьби зі злочинністю: кримінальне, кримінально-процесуальне і виправно-трудове. На підставі цих галузей законодавства, з урахуванням принципів взаємозв'язку взаємодії побудовані відповідні кодекси.

Кримінальне, кримінально-процесуальне і виправно-трудове законодавства погоджені між собою в такій мірі, яка дозволяє розглядати їх в якості єдиного комплексу галузей законодавства, галузей законодавства, що регулюють основне коло питань щодо боротьби зі злочинністю. Якщо, наприклад, суд, діючи у відповідності з нормами кримінально-процесуального законодавства, призначає винному покарання у вигляді позбавлення волі, це буде саме таким покаранням, яке передбачено кримінальним законодавством і яке буде виконуватися саме на тих умовах і в тому порядку, як це визначено виправно-трудовим законодавством. Погодженість між трьома галузями законодавства спирається на системні (конструктивні і функціональні) зв'язки між ними і правовими нормами та інститутами, що складають їх зміст.

Відомо, що в цілому поняття галузі права не співпадає з поняттям галузі законодавства. Галузь права об'єднує правові норми, як правило, на підставі єдиного характеру суспільних відносин, що регулюються цими нормами, незалежно від того, де, в яких джерелах права ці норми розташовані. Галузь законодавства об'єднує правові норми, що виконують єдине, загальне для них завдання регулювання відносин у межах певних функцій державних органів чи громадських організацій.

У багатьох випадках основний, базовий нормативний зміст галузі права і зміст відповідної галузі законодавства співпадають. Зокрема, співпадають базовий нормативний зміст кримінального права і законодавства, кримінально-процесуального права і законодавства, виправно-трудового права і законодавства. Що ж стосується меж правового регулювання, що здійснюється галуззю права і галуззю законодавства, “периферійної” частини їх нормативного змісту, то межі ці в ряді випадків не співпадають між собою. Межа галузі права виражена менш чітко, оскільки окремі норми даної галузі нерідко можна відшукати в законодавчому акті, що в цілому відноситься до іншої галузі права.

Так, до галузі кримінально-процесуального права відноситься, наприклад, зміст частини першої статті 109 Виправно-трудового кодексу України, в якій підкреслюється, що “Засуджені, які захворіли на хронічну душевну або іншу тяжку хворобу, що перешкоджає дальшому відбуванню покарання, можуть бути звільнені судом від дальшого відбування покарання в порядку, встановленому статтею 408 Кримінально-процесуального кодексу України”.³

Межі галузі законодавства проходять не по окремих нормах права, а по законодавчих актах. Тому вони мають більш визначений характер і дозволяють точніше і ближче до завдань суміжних галузей законодавства здійснити їх “поєднання” і розглянути як єдине ціле, як комплекс законодавства, підпорядкованого єдиному державному завданню. В якості такого комплексу законодавства, підпорядкованого єдиному державному завданню – боротьбі зі злочинністю, ми і розглядаємо кримінальне, кримінально-процесуальне і виправно-трудове законодавства.

Названі галузі як єдиний комплекс ґрунтуються на єдиній економічній, політичній та юридичній базі. Це виражається в тому, що вони:

- мають загальну економічну обумовленість. У багатьох випадках їх положення формуються виходячи із ринкової системи господарювання і приватної власності на знаряддя і засоби виробництва;
- виконують єдине політичне завдання – завдання правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, конституційного устрою України від злочинних посягань;
- має однакову юридичну природу, яка проявляється в даному випадку як відображення трьох основних спрямувань у законодавчому регулюванні єдиного предмету цього регулювання, єдиної групи суспільних відносин, що виникають у зв’язку з вчиненням злочинів і здійсненням боротьби з ними шляхом установлення, застосування та виконання кримінального покарання⁴.

Співвідношення між кримінальним, кримінально-процесуальним і виправно-трудова законодавствами перебуває в прямій залежності від тих функцій, від тих завдань законодавчого регулювання боротьби зі злочинністю, які виконує кожна із трьох галузей. Головними напрямками в цьому регулюванні є:

- вираження кримінально-правової політики демократичного суспільства; визначення переліку діянь, що визнаються суспільно небезпечними, які посягають на громадський правопорядок; установлення покарань, що застосовуються до осіб, які вчиняють такі діяння. Цей напрям забезпечується кримінальним законодавством;
- напрям щодо забезпечення своєчасного і правильного застосування кримінального покарання до осіб, що скоїли злочини, для чого необхідний належний

³ Межі галузі законодавства у порівнянні з межею галузі права виражена завжди чіткіше, оскільки вона визначається не окремими нормами права, а законодавчими актами. Тому стосовно групи норм не за галузями права, а за галузями законодавства згадана частина перша статті 408 Кримінально-процесуального кодексу України відноситься не до кримінально-процесуального, а до виправно-трудова законодавства. Є й інші подібні приклади.

⁴ Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве.- М.: „Юридическая литература”, 1966.-С52.

порядок провадження за кримінальними справами. Такий порядок визначається кримінально-процесуальним законодавством;

- напрям щодо визначення порядку та умов виконання і відбування кримінального покарання, які максимально відповідають його завданням, передбаченим кримінальним законодавством і гуманним принципам права. Даний напрям забезпечується виправно-трудова законодавством.

Самостійність кожного із цих напрямів пов'язана з наявністю відповідних самостійних галузей законодавства. Закономірно виникає питання: що розуміти під галуззю законодавства? Це питання може складати предмет спеціального дослідження і однозначно на нього дати відповідь не можливо. Однак у випадку, що розглядається, стосовно кримінального, кримінально-процесуального і виправно-трудова законодавства існує певний критерій, який дозволяє вважати їх самостійними галузями законодавства. Це – затвердження Верховною Радою України відповідних кодексів, побудованих на загальних принципах Конституції України. Саме по цій схемі “Конституція – кодекси” формуються три основних напрями законодавчого регулювання боротьби зі злочинністю.

Роль закону в правовому регулюванні боротьби зі злочинністю.

У правовому регулюванні суспільних відносин закону, як акту вищої юридичної сили, належить особливе місце, особлива роль. Причому в правовому регулюванні боротьби зі злочинністю в нашій країні закону придається особливе значення.

Особливості методу правового регулювання боротьби зі злочинністю, необхідність використання суворих заходів примусового впливу послужили головною причиною того, що правові питання боротьби зі злочинністю у переважній більшості піднесені до рівня законодавчого регулювання.

Саме з таких позицій – визначення оптимального кола питань, що підлягають регламентуванню, і вираження цього регламентування переважно в законі – і були розроблені нині діючі кримінальне, кримінально-процесуальне і виправно-трудова законодавства України.

Так, виходячи з вимог частини першої статті 3 Кримінального кодексу України, законодавство про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України, та загально визнаних принципах і нормах міжнародного права.

Отже, кримінальний закон – це нормативний акт законодавчого органу державної влади України, який виражає волю всього народу, встановлює загальні принципи кримінальної відповідальності чи визначає, які дії є злочинним і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що скоїли їх.

Призначенням Кримінально-процесуального кодексу України є визначення порядку провадження у кримінальних справах (стаття 1 КПК України). При провадженні в кримінальній справі застосовується кримінально-процесуальний закон, який діє відповідно під час дізнання, попереднього слідства або судового розгляду справи (частина 2 статті 3 КПК України).

Виправно-трудова законодавство України представляють Виправно-трудова кодекс та інші закони України. Виправно-трудова законодавство України встановлює порядок та умови відбування покарання і застосування заходів виправно-трудова впливу до осіб, засуджених до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі, порядок відбування покарання особами, засудженими до направлення в дисциплінарний батальйон, виконання та відбування інших видів кримінального покарання, а також порядок діяльності установ та органів, які виконують вироки до цих видів покарання, і участі громадськості у виправленні і перевихованні засуджених (стаття 2 ВТК України).

Комплексному розгляду кримінального, кримінально-процесуального і виправно-трудова законодавства сприяє методологія правового регулювання, що забезпечує їх

едність. Особливості даної методології витікають із правоохоронної суті названих галузей законодавства, із спільності соціальних завдань, які відмежовують їх в загальній системі правового регулювання від інших галузей законодавства; вони обумовлені соціальною гостротою відносин, що охоплюються кримінальним, кримінально-процесуальним і виправно-трудовим законодавствами.

Звичайно, правове регулювання відносин, підпорядкованих кримінальному, кримінально-процесуальному і виправно-трудовому праву, не може бути пов'язано виключно лише з нормами закону. Однак наявність підзаконних актів у кримінальному, кримінально-процесуальному і виправно-трудовому праві не зменшує значущої ролі закону, законодавчого акту, а якщо звернутися до суті таких підзаконних актів, то їх роз'яснювальний характер, що витікає із норм закону, лише підтвердить провідну його роль. Підзаконні нормативні акти в кримінальному, кримінально-процесуальному і виправно-трудовому праві у більшій мірі, ніж в інших галузях права, мають похідний, підлеглий по відношенню до закону характер.

Положення кримінального законодавства, кримінального судочинства і виправно-трудового законодавства стосовно складу цих галузей законодавства, так само як і практика здійснення цих положень, дозволяє зробити висновок, що поняття кримінального, кримінально-процесуального і виправно-трудового права з одного боку, і поняття кримінального, кримінально-процесуального і виправно-трудового законодавства, з другого боку, якщо і не співпадають, то в будь-якому випадку є найбільш близькими між собою у порівнянні з тим, як це є в більшості інших галузей правового регулювання.

Виключна роль закону в правовому регулюванні боротьби зі злочинністю підкреслюється під час визначення нормотворчої компетенції державних органів, до функцій яких віднесено ведення боротьби зі злочинністю. Одним із характерних прикладів є визначення в законі нормотворчої компетенції Верховного Суду України, який, виконуючи покладені на нього законом функції, вивчає практику застосування судами законодавства і дає керівні роз'яснення судам з питань його застосування.

З законодавчою діяльністю, зокрема з питань боротьби зі злочинністю стикаються завдання кримінальному, кримінально-процесуальному і виправно-трудовому Міністерства юстиції України у сфері розвитку і вдосконалення чинного законодавства. Однак ці завдання міністерства закон обмежує систематизацією і підготовкою пропозицій щодо кодифікації законодавства.

Важливу роботу щодо боротьби зі злочинністю ведуть, наприклад, органи внутрішніх справ. Однак свої акти з даного питання Міністерство внутрішніх справ України видає виключно лише на основі і на виконання Закону України "Про міліцію", Закону України "Про оперативну розшукову діяльність", Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", Закону України "Про боротьбу з корупцією", інших рішень Верховної Ради України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України.

Так само на підставі чинного Закону України "Про прокуратуру" видає свої накази та інструкції Генеральний прокурор України, на якого Конституцією України покладено нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

ВИСНОВОК. Таким чином, на сучасному етапі розвитку Української держави, під час удосконалення основ законодавства і прийняття нових кодексів (законів), системи права і законодавства набувають все більш завершальний характер. Одночасно ускладнюється завдання удосконалення законодавства, причому його актуальність не послаблюється.

З'явилося два напрями, за яким здійснюється вдосконалення законодавства: розширення сфери законодавчого регулювання і розвиток та уточнення в більшій чи меншій мірі окремих правових норм та інститутів. У всякому випадку до такого висновку приводить процес створення і розвитку комплексу галузей законодавства щодо боротьби зі злочинністю.

Прогнозування перспектив удосконалення законодавства вимагає все більш поглибленого аналізу стану правового регулювання суспільних відносин, його взаємозв'язку і взаємозалежності з соціальним прогресом. Причому акцент повинен бути зроблений на аналізі законодавства, його стану, форм руху, системних зв'язків. Не намагаючись зменшити значення дослідження права, треба сказати, що дослідження законодавства має більш високий коефіцієнт корисної дії з точки зору використання результатів такого дослідження в правотворчій і правозастосовній діяльності. При цьому важливо, щоб у центр аналізу стану і розвитку стану законодавства в сучасних умовах було поставлено системний аналіз.

Дослідженню системи права в літературі приділено немало уваги. Значно менше місця в наукових дослідженнях відводиться системі законодавства, закономірностям його розвитку. В останній період підвищився інтерес до проблем взаємозалежності правових норм. Однак системні зв'язки правових норм майже не розглядалися в якості самостійної категорії, в якості філософського і правового явища, яке має свою власну систему, свої закономірності розвитку.

Проте в сучасних умовах соціального розвитку, в перспективі подальшого удосконалення законодавства в основу пошуків шляхів даного удосконалення повинно бути покладено, на нашу думку, дослідження правових норм в їхньому русі, різноманітних форм цього руху, дослідження системних зв'язків правових норм.

Зрозуміло, що в даній статті неможливо проаналізувати всі елементи предмету дослідження, такі як систематика, конструктивні та функціональні закономірності розвитку та дії комплексу галузевого законодавства щодо боротьби зі злочинністю. Тому дану статтю автор розглядає як початковий підхід до проблеми комплексного законодавчого регулювання і його правового механізму, маючи на увазі, що наступне дослідження цих проблем має як теоретичне, так і практичне значення в правотворчій і правозастосовній сферах.

В данной статье автор делает попытку проанализировать соотношение трех отраслей законодательства: уголовного, уголовно - процессуального и исправительно-трудового, обосновывает необходимость выделения в системе права в качестве самостоятельных структурных подразделений отраслей законодательства за признаком единства исполняемого ими задания. Такой единый комплекс борьбы с преступностью и создают названные выше три отрасли.

The author of this article tries to analyze the correlation of three legislative branches: criminal, criminal procedural and corrective labour law; underlines the importance of its distinguishing as independent legislative branches (task fulfilling united) in law system. These three branches form crime prevention complex.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.- К.: Преса України, 1997.
2. Кримінальний кодекс України: Прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р.- К.: Юрінком Інтер, 2001.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – ст. 5. Офіційні тексти із змінами і доповненнями на 1 березня 1994 року. – Київ: Юрінком Інтер, 1994. – С. 5.

4. Виправно-трудоий кодекс України. – стаття 55. – Київ: “Парламентське видавництво”, 2002. – С. 25.
5. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М.: Юридическая литература, 1966. – С. 52.
6. Бугаєць О.Є. Визначення правоохоронної діяльності держави та її роль на сучасному етапі. // Держава і право. – випуск 15. – Київ, 2002. – С. 133 – 140.
7. Железняк Н.Н. Правові і організаційні форми діяльності органів юстиції у здійсненні державно-правової політики // Право України. – Київ, 2001. – №6. – С. 48.
8. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина. Курс лекцій. – Київ: “Атіка” 2001. – С. 32.
9. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі. Навчальний посібник. – Київ, 2000. – С. 13.
10. Нагребельний В.П. Законотворчий процес в Україні: проблеми і перспективи. // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. – Київ, 2001. – С. 5.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / За ред. М.І. Мельника і М.І. Хавронюка. – Київ: “Каннон”, 2001. – С. 17.
12. Семчик В.І. Проблеми теорії законотворення. // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. – Київ, 2001. – С. 12.
13. Тертишник В.М. Науково практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – Київ: Видавництво А.С.К, 2003. – С.1002.
14. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України. // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. – Київ, 2001. – С. 5.

